

До питання кримінальної відповідальності у національному фармацевтичному секторі: теоретичні основи та практичні аспекти

О. Г. Алексєєв *

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна

Як окремий сегмент у діяльності з упорядкування й охорони відносин, що виникають у фармацевтичній сфері, слід виділити реакцію держави на кримінальні правопорушення та, відповідно, оцінювання дій осіб, які такі правопорушення скоюють.

Мета роботи – дослідження сучасної проблематики нормативно-правового забезпечення кримінальної відповідальності у фармацевтичному секторі.

Результати. Розкрито теоретичну природу кримінальної відповідальності фармацевтичних працівників із правових та соціальних позицій, а також з погляду моралі. Визначено правове підґрунтя статусу фармацевтичного працівника як спеціального суб'єкта злочину. Доведено, що об'єктом злочинів, які вчиняють фармацевтичні працівники як спеціальний суб'єкт, є суспільні відносини, що виникають у сферах охорони життя та здоров'я людини, здоров'я населення (публічне здоров'я), та відносини, що виникають під час обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наголошено на відмінностях термінології, що визначає об'єкт фармацевтичних злочинів, та необхідності її вдосконалення.

Висновки. Проаналізовано основні аспекти, що визначають проблематику кваліфікації злочинів, які вчиняють у фармацевтичному секторі галузі охорони здоров'я. З позицій теорії кримінального права охарактеризовано об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони фармацевтичних злочинів.

Ключові слова: фармацевтична діяльність, кримінальна відповідальність, фармацевтичний працівник, відповідальність фармацевтів.

Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. 2023. Т. 16, № 3(43). С. 265-271

On the issue of criminal liability in the national pharmaceutical sector: theoretical foundations and practical aspects

O. H. Aleksiev

A separate segment in the activity of streamlining, stability, and protection of relations arising in the pharmaceutical sphere should be noted the state's reaction to criminal offenses and, accordingly, the assessment of the actions of persons who commit such offenses.

The aim of the work – is to study the current issues of regulatory and legal support of criminal liability in the pharmaceutical sector.

Results. The theoretical nature of the criminal responsibility of pharmaceutical workers is revealed from not only legal but also social and moral positions. The legal basis for the status of pharmaceutical workers as distinct subjects of criminal activity is underscored. It has been proven that the object of crimes committed by pharmaceutical workers as a special subject is, first of all, social relations arising in the sphere of human life and health protection; public health (public health); relations arising during the circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, and precursors. Differences in terminology defining the object of pharmaceutical crimes are emphasized.

Conclusions. The main aspects determining the problem of the qualification of crimes committed in the pharmaceutical sector of the healthcare industry were analyzed. From the standpoint of criminal law theory, the object, subject, objective, and subjective sides of pharmaceutical crimes were characterized.

Key words: pharmaceutical activity, criminal responsibility, pharmacists, professional liability.

Current issues in pharmacy and medicine: science and practice, 2023. 16(3), 265-271

Належна робота фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я завжди перебуває під пильною увагою держави та її уповноважених органів. Законодавець, усвідомлюючи важливу роль сфери охорони здоров'я для окремого громадянина та суспільства загалом, вживає цілий набір

заходів і визначає основні засади, виходячи з яких забезпечується конституційне право кожного громадянина на доступні, безпечні та якісні лікарські засоби (ЛЗ). Зазначимо, що держава підходить комплексно до впорядкування правовідносин, що виникають у сфері обігу

ARTICLE INFO

<http://pharmed.zsmu.edu.ua/article/view/285957>

UDC 343.222.4:615.1:614.27(477)
DOI: [10.14739/2409-2932.2023.3.285957](https://doi.org/10.14739/2409-2932.2023.3.285957)

Current issues in pharmacy and medicine: science and practice, 2023. 16(3), 265-271

Key words: pharmaceutical activity, criminal responsibility, pharmacists, professional liability.

*E-mail: agagroup@ukr.net

Received: 16.08.2023 // Revised: 31.08.2023 // Accepted: 11.09.2023

ЛЗ, і застосовує у відповідних випадках імперативний або диспозитивний підхід.

Як окремий сегмент у діяльності з упорядкування, установлення, охорони відносин, що виникають у фармацевтичній сфері, слід виділити реакцію держави на кримінальні правопорушення та, відповідно, оцінювання дій осіб, які такі правопорушення скоюють. Держава використовує примусовий метод регламентування кримінально-правових відносин щодо особи, як вчинила злочин, зазвичай це є покарання. Статистичні дані, отримані з офіційних відкритих джерел, свідчать про негативну динаміку правопорушень у сфері охорони здоров'я загалом і фармацевтичному секторі зокрема. Зведені дані облікованих правопорушень за січень – жовтень 2021 року такі:

- за статтею 140. Неналежне виконання професійних обов'язків обліковано 522 кримінальних правопорушення;

- за статтею 145. Незаконне розголошення лікарської таємниці – 7 кримінальних правопорушень;

- за статтею 320. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – 198 кримінальних правопорушень;

- за статтею 321. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – 446 кримінальних правопорушень;

- за статтею 321¹. Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів – 18 кримінальних правопорушень;

- за статтею 321². Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів – 2 кримінальних правопорушення [1].

У зв'язку з військовою агресією російської федерації даних за 2022–2023 рр. немає.

Отже, дослідження теоретичних і законодавчих аспектів механізму кримінальної відповідальності у фармацевтичному секторі галузі охорони здоров'я є актуальним і доцільним.

Мета роботи

Дослідження сучасної проблематики нормативно-правового забезпечення кримінальної відповідальності у фармацевтичному секторі.

Матеріали і методи дослідження

Матеріал для дослідження – наукові праці з питань кримінальної відповідальності.

Емпіричною базою дослідження є сучасна нормативно-правова база, що встановлює дисциплінарну відповідальність у фармацевтичному секторі галузі охорони здоров'я.

Під час дослідження використали методи інформаційного пошуку, аналізу, систематизації й узагальнення.

Результати

Питанням кримінально-правового оцінювання незаконних дій фармацевтичних працівників та інших суб'єктів фармацевтичних правовідносин приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені. Джерела інформації для дослідження обирали за історичним, міжнародним і нормативно-правовим критеріями. Загалом вивчили понад двадцять наукових і нормативно-правових джерел.

У роботі О. П. Горпинюк та П. М. Лепісевича проаналізовано не тільки обсяг кримінально-правових заборон для медичних і фармацевтичних працівників, які містить Кримінальний кодекс України, але й досліджено міжнародні підходи до належного виконання медичних обов'язків за кримінальним законодавством окремих держав [2]. Машталір Х. В. і Капітан О. І. порушили питання щодо встановлення ознак фармацевтичного працівника як спеціального суб'єкта злочину [3]. Аналогічний предмет дослідження обрала І. М. Філь, яка довела: фармацевтичний працівник має свої (притаманні лише йому) загальні та додаткові (спеціальні) ознаки, що дають змогу відрізнити його від медичного працівника; крім того, він виконує інші професійні обов'язки, які полягають у наданні фармацевтичної допомоги [4].

Черніков Є. Е. аналізував питання, пов'язані з кримінально-правовим регулюванням неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником у законодавстві зарубіжних країн. Автор встановив, що найближчою до української моделі (крім держав СНД) є японська (передбачає кримінальну відповідальність за професійну недбалість, що призвела до смерті або тілесних ушкоджень) [5]. Із диспозиції ст. 140 Кримінального кодексу України (ККУ) Т. Ю. Тарасевич запропонувала виключити категорію фармацевтичних працівників, оскільки вважає доведеним, що у законодавстві у сфері охорони здоров'я вони є однією з категорій медичного працівника [6].

Окремо слід назвати науковців-фармацевтів, вектором наукових досліджень яких є, крім іншого, питання відповідальності: І. В. Бушуєву, Є. Г. Книша, А. А. Котвіцьку, З. М. Мнушко, В. М. Толочка, Н. О. Ткаченко та ін. [20,21,22].

Проблематика кримінальної відповідальності фармацевтичних працівників є актуальною і для зарубіжних учених. Так, Cathal Thomas Gallagher вивчав питання недосконалості чинного галузевого законодавства Великої Британії, зокрема наголошував на його застарілості та, відповідно, потенційних загрозах для фармацевтичних працівників бути притягнутими до відповідальності [7]. Lisa Peets та Victoria Hanley за мету дослідження поставили порівняльний аналіз заходів протидії злочинності у фармацевтичному секторі, а також кримінологічні й кримінально-правові ініціативи на міжнародному, європейському та національних рівнях [8]. David B. Brushwood аналізував статус фармацевтичного працівника як суб'єкта професійного злочину [9].

Отже, спостерігаємо посилення наукового інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до проблематики

кримінальної відповідальності суб'єктів фармацевтичних правовідносин. Однак комплексного підходу до визначення сутності та змісту кримінально-правових запобіжників у фармацевтичній сфері ще не вироблено.

З-поміж різноманіття проблемних питань і широко обговорюваних завдань, що стоять перед державою в контексті забезпечення конституційних прав громадян на якісну та доступну медичну допомогу, на особливу увагу заслуговує кримінальна відповідальність фармацевтичних працівників. У цьому аспекті йдеться не про теоретичну спрямованість проблеми – мова саме про її практичний характер, адже інститут кримінальної відповідальності вирішує широке коло питань, пов'язаних передусім із забезпеченням сталості та впорядкованості відносин у фармацевтичному секторі галузі охорони здоров'я. Вирішується це, перш за все, шляхом такої форми реалізації, як позитивна (перспективна) юридична відповідальність. Як слушно зазначила О. Р. Дашковська, позитивна юридична відповідальність (на відміну від моральної) завжди ґрунтується на потенційній можливості застосування до правопорушника державного примусу, а «реалізація правової відповідальності неможлива без моральної оцінки, тобто оцінки юридичної відповідальності з точки зору її відповідності (пропорційності) моральним критеріям справедливості, визнаних у суспільстві правових цілей і засобів їх забезпечення» [10]. Така характеристика корелює із самою суттю призначення фармацевтичного працівника у суспільстві з давніх часів – милосердя та співчуття до ближнього. Як закріплює Етичний кодекс фармацевтичних працівників, основним завданням професійної фармацевтичної діяльності фахівця цієї галузі є профілактика захворювань, збереження та зміцнення здоров'я людини.

Загалом термін «відповідальність» викликає науковий інтерес дослідників не лише у правничій сфері, але й у галузі соціології, психології, філософії тощо. Звісно, сприйняття відповідальності може різнитися залежно від конкретного історичного періоду, культурних чинників і суспільних уявлень. В історичному вимірі зацікавленість проблематикою відповідальності визначають з античних часів. Аристотель досить змістовно підійшов до з'ясування сутності відповідальності, визначення її концептуального змісту. На його думку, людина має право скоїти різні вчинки, як прекрасні, так і шкідливі, і саме вона визначає їх характер. Людина, як вважає Аристотель, за природою є правосудною або несправедливою, і від її конкретних дій залежить або шана, або судове покарання. Отже, філософ пов'язує відповідальність зі свободою вибору, що є самою суттю соціальної регуляції суспільства за допомогою моралі. Натомість Платон, будучи прихильником ідеальної держави, ототожнює відповідальність зі знанням і дотриманням законів. Водночас дотримання законів як виконання морального обов'язку перед державою сприяє етичному вихованню, формуванню високоморальних якостей і відповідних внутрішніх уявлень людини. На думку Платона, особа, що має такі властивості, є людиною добродійною, їй притаманні моральні аспекти

відповідальності (внутрішнє, суб'єктивне уявлення щодо ставлення суспільства до людини, до її вчинків).

Цицерон пов'язував відповідальність із дотриманням принципів стоїцизму, і головним із них завжди була добродійність. Її складовими є мудрість, розсудливість і справедливість. Людина, котра має такі властивості, завжди буде діяти так, як притаманно людській природі, як того вимагає розум; тобто не робитиме підступних вчинків, не досягатиме мети шляхом обману, не здобуватиме вигоди шляхом недосвідченості інших тощо.

Отже, для античності притаманне сприйняття відповідальності насамперед як добродійної, справедливої поведінки особи, що базується на сприйнятті свободи, добра та закону.

Для середньовіччя, з притаманним для нього домінуванням церкви у соціальній регуляції життя, характерне сприйняття категорії «відповідальність» передусім через християнську етику та її боротьбу з гріхом – відступом людини (свідомо чи несвідомо) від заповідей Божих. При цьому прояв такого вчинку може полягати у будь-яких формах: вчинках, помислах або словах. Один із фундаторів цього напрямку – Августин Аврелій. Фома Аквінський, розвиваючи християнську концепцію відповідальності особи, доповнює її правовим змістом. Він розрізняє чотири види законів: вічний, природний, людський і Божий. Жоден із перших трьох законів не в змозі виключити скоєння людиною гріха, тому необхідне застосування закону Божого. На цьому етапі з'являється канонічне право з центральною роллю церкви як інструмента покарання.

Сучасна теорія права також передбачає наявність негативної та позитивної (перспективної) юридичної відповідальності. Дійсно, будь-яка нормативна система – чи то мораль, чи то право – завжди є регуляторами суспільних відносин. Це базис, на якому відбувається наступне функціональне оцінювання характеру відповідальності. Враховуючи вектор дослідження, не будемо детально аналізувати загальнотеоретичні аспекти та теорії співіснування позитивної й негативної юридичної відповідальності, підкреслимо лише, що в ході дослідження спираємось на трактування терміна «відповідальність» у широкому значенні. Так, наприклад, М. С. Кельман і О. Г. Мурашин визначають позитивну юридичну відповідальність як прояв добросовісного виконання людьми обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою; іншими словами, це відповідальне ставлення до виконання обов'язку [11]. Зауважимо, що позитивна юридична відповідальність, крім теоретичного обґрунтування, має змістове нормативне закріплення на рівні міжнародних і національних нормативних актів. Так, у Конституції України наведено: Основний Закон держави прийнято, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями [12].

Екстраполюючи наведені теоретичні характеристики позитивної відповідальності у практичну площину фармацевтичної сфери, необхідно також врахувати пси-

хологічні аспекти діяльності, суб'єктивне (внутрішнє) ставлення фармацевтичних працівників до результатів праводіносин, у яких вони перебувають під час здійснення професійних обов'язків. Наголосимо, що будь-який учасник праводіносин повинен (і має можливість) розуміти зміст та обсяг вимог або очікувань, які ставить перед ним суспільство або державні органи. Це базис, без якого не можна говорити ні про відповідальність, ані про праводіношення. Дійсно, людина суб'єктивно (інтелектуально) має сприймати, усвідомлювати характер, сутність відповідальності, але вона також повинна орієнтуватись у сприйнятті її можливих дій суспільством. Саме на підставі цих уявлень особистість формує свою поведінку, своє емоціональне ставлення до результатів такої поведінки.

Відповідно, позитивною юридичною відповідальністю фармацевтичного працівника (ФП) буде сумлінне, добросовісне виконання обов'язків, ґрунтуючись на суб'єктивному уявленні про особливості професії, історичному сприйнятті суспільством професії як зразка милосердя та співчуття до ближнього, а також на знаннях щодо правового регулювання юридичної відповідальності у фармацевтичному секторі.

Інший вид кримінальної відповідальності – негативна (ретроспективна). У науці кримінального права її розуміють як закріплений у законі обов'язок правопорушника зазнати наслідків за порушення приписів кримінально-правових норм, що забезпечено примусовими заходами правового впливу, передбаченими і застосовуваними компетентними органами держави в установлених процесуальним та виконавчим законодавством формах і межах [13]. Оскільки одним зі складових елементів настання кримінальної відповідальності є порушення приписів кримінально-правових норм, то в контексті дослідження доцільним є аналіз законодавства про кримінальну відповідальність у фармацевтичній сфері. Особливо актуальним це є на тлі змін, що відбуваються у національному кримінальному праві та під час підготовки до впровадження реформ у галузевому законодавстві.

Як фармацевтичні злочини, тобто ті, що вчинені фармацевтичними працівниками під час здійснення професійних обов'язків, Н. О. Гуророва визначає такі:

- неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 ККУ);
- порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 ККУ); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 ККУ);
- фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321¹ ККУ);
- порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321² ККУ України) [14].

Вважаємо, що до цього переліку необхідно додати ще кілька статей, суб'єктом яких може виступати саме фармацевтичний працівник: ст. 131 ККУ, ст. 145 ККУ, ст. 140 ККУ.

Стаття 131 ККУ. Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби [15].

У цьому випадку законодавець прямо визначає ФП як суб'єкт злочину поруч із медичним або іншим працівником.

Стаття 145 ККУ. Незаконне розголошення лікарської таємниці [15].

Відповідальність за цією статтею передбачена за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки. Легальне визначення поняття «лікарська таємниця» наведено у ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Згідно з цитованою нормою, медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків [16].

Зрозуміло, що взаємодія ФП і пацієнта або ФП і лікаря щодо програми медикаментозної терапії хворого передбачає отримання повної інформації про стан здоров'я пацієнта саме в рамках здійснення ФП професійних обов'язків. Відповідно, незаконне розголошення ним такої інформації становитиме склад злочину, передбачений ст. 145 ККУ.

Виділення названих злочинів у самостійну групу відбувається за кількома ознаками, зокрема такими, як об'єкт і суб'єкт.

Відомо, що суб'єкт злочину є обов'язковим елементом складу будь-якого злочину. Як зазначає О. І. Зазимко, ні діяння як складова об'єктивної сторони, ні вина як основа суб'єктивної сторони не існують без суб'єкта, що вчинює злочин; без нього не може наставати кримінальна відповідальність [17].

Законодавче визначення суб'єкта злочину наведено у ст. 18 ККУ, згідно з якою, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, котра вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може наставати кримінальна відповідальність. Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, котра вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [15]. Враховуючи це, фармацевтичний працівник, з погляду кримінально-правової характеристики, є у названих злочинах спеціальним суб'єктом.

В Україні вимоги до професійного заняття фармацевтичною діяльністю закріплені, з-поміж іншого, в Довіднику кваліфікаційних характеристик професій

працівників. У Випуску 78 «Охорона здоров'я» йдеться про кваліфікаційні вимоги до фармацевтів. Зокрема, до них висувають вимоги щодо наявності вищої освіти другого (магістерського) рівня в галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація», спеціалізація 226.01 «Фармація» або в галузі знань 1202 «Фармація» (крім спеціальності «Технології фармацевтичних препаратів») чи напряму підготовки 1102 «Фармація» (крім спеціальності «Технології фармацевтичних препаратів»). Необхідними є також проходження інтернатури за спеціальністю «Фармація», «Загальна фармація», «Провізор загального профілю»; безперервний професійний розвиток; наявність сертифіката за спеціальністю та посвідчення про присвоєння (підтвердження) вищої кваліфікаційної категорії з цієї спеціальності [18].

Суб'єкт названих злочинів – фізична особа, і це відбиває загальний підхід у кримінальному праві України, за яким власне юридична особа не може бути суб'єктом кримінального правопорушення. Водночас у результаті євроінтеграційних процесів, що відбуваються у законодавчій площині, у 2014 році ухвалено зміни до Кримінального кодексу України, що передбачають вжиття заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Такі заходи, як квазіформа кримінальної відповідальності юридичної особи, передбачені за вчинення її уповноваженими особами будь-якого зі злочинів, наведених у ст. 96³ ККУ. Оскільки до професійної діяльності суб'єктів фармацевтичного сектора ці дії стосунку не мають, то в цій статті їх не досліджуємо.

В аспекті суб'єктивної (тобто внутрішньої) сторони злочину, ставлення правопорушника до вчиненого ним діяння розрізняють умисні та необережні фармацевтичні злочини. Загалом для злочинів у сфері охорони здоров'я більше притаманна неумисна форма вини. У деяких складах дії неправомірними можуть бути й умисні, й необережні дії. Прикладом першої групи є ст. 321¹ ККУ, частина друга якої передбачає відповідальність за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів фармацевтичним працівником. Як такі дії законодавець визначає виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут такої продукції.

До необережних насамперед належить злочин, передбачений ст. 140 ККУ «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником». Диспозицією цієї норми передбачено невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого. Безпосередньо для фармацевтичного працівника такі дії можуть полягати у недбалому зберіганні фармацевтичної продукції, недотриманні процедури виготовлення тощо. Зазначимо, що в кримінальному праві розрізняють дві форми необережності: самовпевненість і недбалість. Так, ст. 25 ККУ як кримінальну протиправну самовпевненість визначає

необережні дії, при яких особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [15].

Дії фармацевтичного працівника, який розголосив лікарську таємницю, можуть бути умисними та необережними, що передбачено ст. 145 ККУ.

Ще один обов'язковий елемент складу злочину – об'єкт. У фармацевтичній діяльності як групі структурованих правовідносин завжди кінцевим результатом буде здоров'я та життя людини, адже на будь-якому етапі створення, реалізації лікарських засобів, підготовки фармацевтичних працівників, здійснення фармацевтом фармацевтичної опіки тощо забезпечення населення безпечною та якісною фармацевтичною продукцією є професійним обов'язком фармацевтичних працівників і конституційною гарантією держави.

Це підтверджує законодавець, адже більшість зі статей ККУ, які є об'єктом дослідження, включені до Розділу II ККУ «Злочини проти здоров'я та життя людини».

Інша група злочинів, що передбачає порушення у сфері обігу наркотичних лікарських засобів, включена до Розділу XIII ККУ «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення», що також підтверджує нашу думку.

Наголосимо на певних відмінностях у юридичній термінології, яку використовують у кваліфікації відповідних злочинів. Так, у Розділі II ККУ передбачено відповідальність за злочини проти здоров'я та життя людини, а в Розділі XIII об'єктом кримінальних посягань є здоров'я населення.

Законодавче визначення терміна «здоров'я» закріплено у ст. 3 Основ, згідно з якою, це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [16]. Таке визначення має індивідуальну спрямованість, тобто йдеться про здоров'я людини в контексті кримінального закону, а саме як окремого потерпілого. Водночас, з погляду кримінально-правової оцінки, таке визначення є не досить вдалим, адже, як слушно зауважує В. О. Навроцький, у кримінально-правовому аспекті здоров'я людини – стан, який існував на момент вчинення злочину, а заподіяння шкоди здоров'ю – це погіршення того стану, що був на момент вчинення злочину. На думку науковця, здоров'я людини варто трактувати як стан людського організму, що визначає його працездатність, можливість спілкування з іншими людьми, задоволення потреб у соціальній та індивідуальній сферах тощо. Здоров'я окремого індивідуума характеризують показники, які можна визначити за допомогою певного обладнання, порівняти, спостерігати в динаміці тощо [19].

Щодо дефініції «здоров'я населення» як об'єкта кримінально-правової охорони, то звертаємо увагу, що законодавчо такий термін не закріплений. Здоров'я населення визначають через відповідні детермінанти, що являють собою комплекс соціальних, екологічних, індивідуальних та економічних показників, які характеризують стан здоров'я окремих груп населення або нації загалом. Це узгоджується з підходом міжнародних організацій, зокрема ВООЗ. На нашу думку, з погляду національної кримінально-правової характеристики така конструкція є неефективною і потребує вдосконалення. Таким шляхом, наприклад, йдуть розробники нової редакції Кримінального кодексу України, які в проєкті нового КК виділяють два розділи: 5.3. Злочини проти небезпечно впливу на здоров'я людей протиправної медичної та фармацевтичної діяльності; 5.7. Злочини проти публічного здоров'я [19].

Формулювання «здоров'я населення» автори змінюють на термін «публічне здоров'я», під яким Н. О. Гуророва розуміє комплекс інструментів, процедур і заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я населення, запобігання захворюванням, збільшення тривалості активного й працездатного віку та заохочення до здорового способу життя шляхом об'єднання зусиль усього суспільства [19].

Отже, об'єктом злочинів, що вчиняють фармацевтичні працівники як спеціальні суб'єкти, є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони життя та здоров'я людини, здоров'я населення (публічне здоров'я), а також відносини, що виникають під час обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Аналізуючи діяння, що вчинене фармацевтичним працівником як професійний злочин, слід виходити з того, що його дії характеризуються сукупністю обов'язкових ознак: суспільно небезпечними діяннями, суспільно небезпечними наслідками, причинно-наслідковим зв'язком між цими діями та наслідками. Якщо фармацевт аптечного закладу порушив умови зберігання ЛЗ та реалізував пацієнту такий препарат, то притягнути його до відповідальності за ст. 140 КК України можна лише коли доведено всі три ознаки об'єктивної сторони: такі дії дійсно становлять суспільну небезпеку, є тяжкі наслідки для життя хворого, встановлено та доведено зв'язок між реалізацією неякісного ЛЗ та шкодою для здоров'я внаслідок таких дій фармацевта.

Проаналізувавши сучасну нормативно-правову базу з питань кримінальної відповідальності фармацевтичних працівників, дослідивши з позицій теорії кримінального права основні елементи складу злочинів, які вчиняють у фармацевтичному секторі галузі охорони здоров'я, слід наголосити на важливості розуміння та правильного застосування норм галузевого законодавства усіма суб'єктами фармацевтичних правовідносин, а також акцентувати на важливості правильної кваліфікації неправомірних дій у професійній діяльності фармацевтичних працівників.

Висновки

1. Проаналізовано основні елементи складу злочинів, що вчиняються у фармацевтичному секторі галузі охоро-

ни здоров'я. З позицій теорії кримінального права охарактеризовано об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони фармацевтичних злочинів. Встановлено основні нормативні документи, що визначають спеціальний статус фармацевтичного працівника як суб'єкта злочину.

2. Обґрунтовано власне бачення позитивної та негативної кримінальної відповідальності у професійній діяльності фармацевтичного працівника. Доведено, що об'єктом злочинів, які вчиняють фармацевтичні працівники як спеціальні суб'єкти є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони життя та здоров'я людини, здоров'я населення (публічне здоров'я), а також відносини, що виникають під час обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні термінологічного апарату, що визначає особливості вжиття заходів кримінальної відповідальності до фармацевтичних працівників.

Конфлікт інтересів: відсутній.

Conflicts of interest: author has no conflict of interest to declare.

Відомості про автора:

Алексеев О. Г., канд. фарм. наук, доцент, зав. каф. соціальної медицини, громадського здоров'я, медичного та фармацевтичного права, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-4947-4998

Information about author:

Aleksiev O. H., PhD, Associate Professor, Head of the Department of Social Medicine, Public Health, Medical and Pharmaceutical Law, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Ukraine.

References

- Ofitsiyni sait Heneralnoi prokuratury Ukrainy [Prosecutor General's Office of Ukraine]. Retrieved August 16, 2023, from https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114368&libid=100820
- Horpyniuk, O., & Lepisevych, P. (2021). Vidpovidalnist medychnykh ta farmatsevtichnykh pratsivnykiv za nenalezhne vykonannya chy nevykonannya profesiynykh oboviazkiv za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy z urakhuvanniam mizhnarodnykh standartiv ta praktyky YeSPL [Responsibility of medical and pharmaceutical employee for improper performance or failure to perform professional obligations under the criminal law of Ukraine in accordance with international standards and practices of ECHR (European Court of Human Rights)]. *Social & Legal Studios*, 1, 69-79. [in Ukrainian].
- Mashtalir, Kh. V., & Kapitan, O. I. (2020). Osoblyvosti yurydychnoi vidpovidalnosti farmatsevtichnykh pratsivnykiv [Features of legal responsibility of pharmaceutical workers]. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*, (2), 53-56. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2020.2.9>
- Fil, I. M. (2013). Farmatsevtichnyi pratsivnyk yak subiekt zlochynu, peredbachenoho st. 140 KK Ukrainy "Nenalezhne vykonannya profesiynykh oboviazkiv medychnym abo farmatsevtichnym pratsivnykom" [Pharmacist as an offense under Art. 140 of the Criminal Code of Ukraine "improper performance of professional duties medical or pharmaceutical worker"]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (3), 330-335. [in Ukrainian].
- Chernikov, Ye. E. (2020). Kryminalna vidpovidalnist za nenalezhne vykonannya profesiynykh oboviazkiv medychnym abo farmatsevtichnym pratsivnykom [Criminal liability for improper performance of professional duties by a medical or pharmaceutical professional]. (PhD Dissertation, Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine). National repository of academic texts of Ukraine. <https://nrat.ukrinte.ua/searchdoc/0420U100731/>

6. Tarasevych, T. Yu. (2011). *Medychnyi pratsivnyk yak spetsialnyi sub'iekt zlochyynu* [Medical workers as special subject of crime]. (Candidate Dissertation, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Ukraine, Kyiv). National repository of academic texts of Ukraine. <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0411U002796/>
7. Gallagher, C. T. (2021). Conflicting regulations on controlled drugs may expose pharmacists to criminal liability – the law must change. *The Pharmaceutical Journal*, 306(7947). <https://doi.org/10.1211/PJ.2021.1.71779>
8. Peets, L., & Hanley, V. (n.d.). *Tackling pharmaceutical crime: initiatives at multinational, EU and national level*. Thomson Reuters. Resource ID 6-500-9988. [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-500-9988?__lrs=20210811110010276&transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-500-9988?__lrs=20210811110010276&transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)
9. Brushwood, D. B. (2014, December). 'Reasonable pharmacist' standard is not applicable in a criminal prosecution. *PharmacyToday*. <https://www.pharmacytoday.org/>
10. Dashkovskay, O. R., Yavorsky, V. O., & Bezsonova, K. D. (2021). Pozytyvna yurydychna vidpovidalnist: zahalnoteoretychna kharakterystyka [Positive legal responsibility: general theoretical characteristics]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 64, 21-25. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.3>
11. Kelman, M. S., & Murashyn, O. H. (2006). *Zahalna teoriia derzhavy i prava* [General theory of the state and law]. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996, June 28). *The Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>
13. Tatsii, V. Ya., & Borysov, V. I. (Eds.). (2013). *Pravova doktryna Ukrainy* [Legal doctrine of Ukraine] (Vol. 5, pp. 267-267). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
14. Hutorova, N. (2020). Farmatsevychni zlochyny v proiekti Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pochynaiemo publichnu dyskusiю [Pharmaceutical crimes in the draft Criminal Code of Ukraine: we are starting a public discussion]. *Ezhenedelnyk Apteka*, (43), 10. [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001, April 5). *The Criminal Code of Ukraine (No. 2341-III)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=en#Text>
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992, November 19). *Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Healthcare (No. 2801-XII)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12?lang=en#Text>
17. Zazymko, O. I. (2008). Deiaiki subiektivni oznaky vynnoho u vchynenni podruzhnogo vbyvstva [Some subjective signs of a person guilty of committing spousal murder]. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, (17), 33-35. [in Ukrainian].
18. Ministry of Health of Ukraine. (2002, March 29). *Pro vprovadzhennia vypusku Dovidnyka kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv. Vypusk 78 "Okhorona zdorovia"* [On the implementation of the release of the Handbook of qualification characteristics of employees' professions. Issue 78 "Health Care" (No. 117)]. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0117282-02#Text>
19. Myroniuk, O. (2021). Publichne zdorovia yak ob'iekt kryminalno-pravovoi okhorony: shcho proponuiut avtory proiektu Kryminalnoho kodeksu Ukrainy? [Public health as an object of criminal law protection: what do the authors of the draft Criminal Code of Ukraine propose?]. *Shchotyzhnevyyk Apteka*, (22), 8-9. [in Ukrainian].
20. Molodozhonova, O. O. (2016). Uzahalnennia sudovoi praktyky pro yurydychnu vidpovidalnist u farmatsii [Compilations of court decisions of legal responsibility in the pharmaceutical industry]. *Current issues in pharmacy and medicine: science and practice*, (1), 87-89. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.14739/2409-2932.2016.1.62044>
21. Bratishko, Yu. S., & Posylkina, O. V. (2022). Pidkhody do upravlinnia sotsialnoi vidpovidalnistiu u farmatsii [Approaches to social responsibility management in pharmacy]. *Quality management in pharmacy*. materials of 16th scientific and practical internet-conference with international participation (pp. 24-24). Kharkiv: NUPh [in Ukrainian].
22. Tkachenko, N. O., Hromovyk, B. P., & Aleksieiev, O. H. (2018). Stan i problemy normatyvno-pravovoho polia formuvannia sotsialno-vidpovidalnoi povedinky farmatsevychnykh fakhivtsiv (osvitnii ta spetsialnyi riven) [The state and problems of the normative-legal field of formation of socially responsible behavior of pharmaceutical specialists (educational and special level)]. *Farmatsevychnyi chasopys*, (1), 66-73. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.11603/2312-0967.2018.1.8602>